

Самур

№ 4 (193) 2007-ЙИСАН 25-АПРЕЛЬ

1992-йисан январдилай акъатзава

КУЪРЕЛДИ

АЗЕРБАЙЖАНДИН ПРЕЗИДЕНТДИН МАД СА КЪАЙГЪУДАРВАЛ

Азербайжан Республикадин Президент Илгъам Алиева и йикъара "Азербайжанда ктабханайрин кваллахар хъсанаруни гъакъиндай" серенжемдиз къул члугуна. И серенжемдиз авсиягда талуку министерствойри ва идарайри пуд вацран къене "2008-2013-йисара ктабханадин-информациядин кваллахар вилик тухунин рекъай Гъукуматдин Програма" гъазурна кланзава. Идалай гъейри регионрин ктабханаяр цийи килелай гуьнгъуна хтун ва абурун база мягъкемарун патал тедбирар фикирда кьунва.

ДАГЪУСТАНДИН ПРЕЗИ- ДЕНТ БАКУДИЗ КЪВЕДА

Алай йисан 30-апрелдиз Дагъустан Республикадин Президент Муху Алиев Бакудиз къведа. Азербайжандин Президент Илгъам Алиевах галаз гуьрушмиш хъайи вахтунда ам къве республикадин арада экономикадин, медениятдин, илимдин, информациядин алакъаяр мадни хъсанаруникай рахада. Гуьрушда гъакъни сергъатрихъ ва Самур вацлукъ галаз алакъалу месълайрикай ва Дагъустанда Азербайжандин представительство ачухаруникайни ихтилатар финиф мумкин я.

ЖЕГЪИЛРИН МЯРЕКАТ КЪИЛЕ ФИДА

И йикъара, алай йисан 26-29-апрелдиз Бакуда Европадин жегъилрин форумдин нубатдин мярекат къиле фида. И мярекатда 49 уьлкъедин векилар тир 170 жегъилди иштиракда. Вичикай ихтилат физвай тешкилатдин макъсад аялрин ва жегъилрин ихтиярар хуьн я. Алай вахтунда форумди 67-дав агакъна аялрин ва жегъилрин тешкилатдиз регъбервал гузва.

ЖЕГЪИЛВИЛИН ЯШАР ТИМИЛАРИЗ КИАНЗАВА

Азербайжандин жегъилрихъ галаз алакъалу къанунда дегишвилер къиле фида. Икъван гагъди 14-35 яшар жегъилвилдин яшарай гъисабзавай. Гила Европадин къанунрихъ къадавал, 14-29 яшар жегъилвилдин яшарай гъисабда. Амма ипотекадин кредит къачузвайбуру патал жегъил хизандин яш 35 яш яз амуькъда. Къанунда дегишвилер авурдалай гуьгъуьниз, Азербайжандин вири района жегъилрин квалер эцигна кардик кутада.

ГЪУКУМАТДИ КУЪМЕКАР ГУДА

Чи республикадин гъукуматди и мукъвара гъукуматдилай аслу тушир, гъукуматдинбуру тушир вири тешкилатрихъ куьмекар гун къарардиз къачунва. Ихътин куьмекар грантар гуналди къилиз акъудда. Азербайжандин Президентдин советник Вагъид Ахундова малумат гайивал, гъукуматдин патай гузвай куьмекар и тешкилатар гъукуматдилай аслу ийидач, акси яз, абурун арада рафтарвилер хъсанарда. Гъукуматдиз и тешкилатар къецепатан донорилай аслу хъана кланзава.

КУЪЛУЪ ГРАНТАР КЪАЧУН ПАТАЛ

Америкадин Садхъанвай Штатрин Азербайжанда авай посольстводи и йикъара демократиядин рекъай крар вилик тухун патал фикирда къунвай куьлуъ грантин конкурс малумарнава. Конкурс алай йисан 16-майдалди давам жеда. Конкурс 14 темадай къиле тухузва: политикадин вакъайира реформайрихъ куьмек гун; инсандин ихтиярар хуьниз куьмек гун; прессадин азадвал таъминаруниз куьмек гун ва мсб.

ХУЪРУЪН МЕХЪЕР

РЕДАКТОРДИН ГАФ

Фадлай хуьруьн мехъерик цигел тир зун. Чи ацукъун-къарагъун, меденият, жуввал лезги мехъерик генани хъсандиз къатуниз жеда. Къвачера звер, чина хъвер авай жегъилар, ихтилатрал илигнавай бубаяр, мецел баядар алай бадеяр аквада ваз мехъерик. Хайи макъамри риклин дегънеяр юзурда ви. Аял члаварин гуьм галуькъда вахъ. Гъилияй акъатай бахтлу йикъар, къилел атай крарни дуьшуьшар риклел къведа. Са гаф жузурла регъувилляй хуьхъвер бубаяр хъиз къекъифдай лезги рушар, пагъливандин буй авай, гъилле тийижир дуьзена жегъилар акурла рикл ахъа жеда ви. Са гафуналди, руьгъ кутада гъар са касдик лезги мехъери. Гъавилляй миресди хуьруьн мехъерик эверайла, лугъуз тежедай къван хвеша хъана заз.

"Самур" газетдин мугъман, лезгийрин уьмуьрдикай делилар къватлун патал Женевадай чи республикадиз атанвай дишегълини галаз вири кваллахар алай-алайдал туна, фотоаппарат ва видео камера къуна хуьруьз рекъе гъатна чун.

Хуьруьв агакъдалди за мугъмандиз чи адетрин къетпенвилерикай, хуьруьнвийри чи дегъ члаварин хъсан адетар вилин нинияр хъиз хуьзвайдакай ихтилатна. Мехъерин юкъуз экъун ярадай зуьрнечийри къакъан къавалай "Сегъерар" яна хуьруьз хабар чукурда, къавумри санал къватл хъана, халкъдин манияр лугъуз-лугъуз сусан кваллиз жиреяр тухуда, рушари ана хинедин мярекат къиле тухуда, жегъилри чам илифарда, свас тухудайла дишегълийри "Перизада" дал илигда лагъана за мугъмандиз. И ихтилатрикай хуш атай ада хуьруьв агакъун сабурусудаказ гуьзлемишзавай ва ина Женевадин телевидение патал передача гъазурда лугъузвай.

Сусан квал хуьруьн вини къиле авай. Машиндивай гуьнедиз акъатиз хъанач ва гъавилляй чун са къадаар яхъди физ мажбур хъана. Эл алахъзавай гъенел са югъ вилик марфар къавийди вижеваз чир жезвай. Гъен къилляй-къилди къарада авай. Мехъерин квал гъарай-эвердин, къугъвазвай аялрин ванеривди апланвай. Хуьрекар, чаяр тухузвай дишегълияр хурхадай физкъезвай. Чна лагъайтла, къвачин къапар къацун тавурай лугъуз лап явашдаказ камар вегъезвай. Ятлани садлагъана мугъмандин къвач цуьдгъуьнна ва ада закай галкъана, са гужуналди вич ярх хуьникай хвена.

Кваллин иесийри чун гъурметдивди къавал, тавдин кваллиз акъудна. Са геренда чи суфрадал гъар жуьредин гъуьн-хъун гъана. Ингъе чун виридакай чараз ацукънавай. Мугъмандин тлалабуналди чун кланик эвична ва къурук фу незвай дишегълийрихъ галаз санал ацукъна. Къулал чранвай шурвани дулма дадлу тир. Ахпа ихтилатрал илигна чна. Анжах и ихтилатар са акъван рикл ахъайдайбуру тушир. Ина авай дишегълийрихъ я баядар чизвачир, яни абурулай "Перизада" лугъуз алакъзавачир. Хинедин мярекатни арадал гъиз кланзавачир мехъерин иесийрихъ. Рикл ахъайдай тек са кар авай - гъава мичли хъайила рушан квалле авай жегъил дишегълияр вири чамран кваллиз деминиз фирвал тир.

Вахт алуькъайла чунни са шумуд дишегълидихъ галаз хуьруьн агъа къиле авай деминиз фена. Анай къезвай макъамдин ванер къуд патаз чкланвай. Сусан кваллин гъен

хъиз, чамран кваллин гъенни къарада авай. Деминин юкъваз са тлимил къван къум вегъенвайтлани, къерехар элкъез-элкъез хурх тир.

- И хурхада жемиятди деминикай гъикл кфет хкурдай? - жузуна за чамран дидедевай.

- Чун вердишбуру я, - жаваб гана кайваниди.

- Мехъерилай вилик вацлай са машин къванер гъана гъен гуьнгъуна хутадай ман.

- Эгъ, я квал къени хъайиди, къванер гъидай вахт авани чаз? Хуьруьнвидиз къил чухвадай вахтни авайди туш.

Ансамбл къве касдикай ибарат тир - синтезатор ягъизвайдакайни адан къилив ацукънавай оператордикай. Манияр лугъузвайди макъамчи вич тир. Ятлани абурув гъай аламат вуч тир! Япар биши ийиди ванер алай абурун техникадал.

Кваллин иесийри чун гъурметдивди макъамчийрин мукъув ацукъарна. Инай дем гъапа авайди хъиз аквазвай. Анжах сада лагъай гаф мукъуздаз ван къезвачир. Синтезатор, на лугъуди, чи келледин къене язавай, мастар чукурзавай ада. Эхирни и ванериз таб гуз тахъана агатна зун синтезатор язавайда.

- Адан ван тлимил авуртла жечни?

- Вучиз жедач къван! - лагъана гада оператордихъ элкъвена. Адани синтезатордин ван агъузана. Анжах зун жуван чкадив агакъдалди ван мадни гурлу хъхъана. Къвед лагъай гъилера агатна зун макъамчийрин. Абуру мад чпин саягъда давам хуьвуна. Чара атлана дем куьтягъун гуьзлемишна чна.

Дем гатлунна са сят къван тир, амма са лезги макъам янавачир гадади. Эхирни кваллин иеси гъавурда туна макъамчидин къилив ракъурна за. Яргъарай лезги мехъер лагъана атанвай мугъмандиз лезги манийрихъни макъамрихъ яб гуз кланзава лагъайла гадади "Эсмира" дилай башламишна "Элвир" далди гъикъван тварар аватла, виридакай манияр лагъана. "Элнара", "Наташа", "Эллада", "Венера"... Ава къван тварар, абуруз теснифнавай къван манияр вуч тир! Вирини са клалубдинбуру: лакъда цукутл-цукутл-цукутл...

Макъамрихъ къадай къуьлер ийизвай жегъилри. И кандурагъ жакъваз къуьлзавай гадаяр, алкъай шалварар алай рушар яраб лезгийар тир жал? Бес абуру ийизвай къуьлер? Акадай гъерекатар ийиз, са няз тлани ухшарарзавай абуру чеб. А чи къегъалвиллинни иервиллин лишан тир лезги къуьлер авачир ина.

- Я залумдин хва, са "Лезгинка" хъайитлани ягъ тлун вуна! - макъамчидив агатна гъарайна за. Яна гадади. Чурукля яна. Ятлани дамарра звал туна и макъамди виридан. Ингъе къуьлиз хъанач жегъилривай и хайи макъамдал, члурна абуру къуьл.

Чехи-гъевечид авачир, какахънавай дем тир им. Ина я пис къуьлзавайбурун къвачер твалунив ядай арачи авачир, яни чпел къимет эцигдай межлисэгъли. Хъанайтла, межлисдикай хъачзавай и "ансамбл" телегъ-билегъ ийиди са кас жагъиди ина.

Гъар са куьникай вил атлана, кваллиз хъфиникай фикирзавай за. Ара

датлана къуьлзавай гъа са гадайрини рушари галуднавай чун.

Сятдин 11-даз демина къал гъатна. Къуьлдай нубатдин патал хъванвай къве гада гъутарал акъатна. Гуьлуьн лепейри къерен къумариз басрух гудайвал, къал кутурбуруни са геренда дем какадарна. Им акур макъамчиди фад вичин зерятар къватла. Гъарай-вургъайдин, гадайри сад-садал гъалчзавай стулрин ванер сад-садал какахънавай.

Жемиятдал, налуди, яд иличнавай. Къал кутурбуру деминай акъуднавайтлани, вири экягъ хъанвай. Зи мугъман чара атлана, вучдатлани тийижиз амай. На лугъуди, хъайи къван крарин тахсиркар гъам тир. Чамран бубади адаз рикл-дуркун гана:

- Куьне са затлани риклив къамир, къалар лезги мехъерин адет я.

Захъ лугъудай гаф амачир.

Чун деминай экъечна, мичли рекъерай тлуз сусан квал галайнихъ хъфизвай. Чи вилик са дишегълини калтад жезвай са итим квай. Са аял дишегълидин къужахада авай, муькуьд адан гъиликай галкъанвай. Садлагъана гъиликай галкъанвай аял чилел ярх хъана, ам ван алаз шехъна. Касди папаз гъарай гана:

- Вилер буьркуьб яни ви, аялдиз аяваллиз жезвачни?

Кваллин агакъдалди, ништа, пиян ксар шумуд гъалгнатла чал. Завай регъула мугъмандин чиниз килигиз хъижезвачир.

Чарасуз муькуь юкъузни амуькна чун хуьре. Анжах мадни лезги адетрин гел акунач чаз ина. Свас тухуз атанвайбуру сигналар гуз хуьр къвачел къарагъарнавай багъа машинрин циргъиналди дамахавай. Я "Перизадаяр" лугъудайбуру, яни сусаз алхшардайбуру авачир. Къилел дуьгуьр алай свас хуььрез-хуььрез машинда ацукънавай чамвар агатна.

Экуьнахъ члирклайла чун хуьряй акъатдайла сенфиз чам илифарай квалле къал хъана, са ни ятлани чамрал хирер авуна лагъай чав чкланвай. Тахсиркарни чам райондиз тухванвай. Цийи суса вичин сад лагъай йиф вилин накъваривди чличнавай. Рехне лагъайтла, кваллинвийрихъ сусак кутагъвай: адан къвач залан я къван.

Садрани зи рикл икъван тлар хъайиди тушир. Шумудни са йисара жуван рикле кап алтадиз, чан-рикл ийиз хвенвай мурадари верци хиялар мехъерин квалле туна хъфизвай зун. Регъузвай заз мугъмандикай... Зи халкъдикай... Лезги тварцикай... Садбуру квадарнавай лезги руьгъдикай...

Цавуз къван гумир,
ада ви къил хада!
Лезги халкъдин мисал.

ХЪ Ш Д

Чи хуьрер

■ Ясабрин пелелай Хылерин хуьруьз вил вегейла, лугъуз тежедай хьтин иервили рамда вун. Дагларин циргьини элкьуьрна юкьва тунвай и тамаривни багларив гекьигиз жедай затни жегьич ваз. Къвал-къвала хкаж хьанвай Шалбуз дагъ, Базардуьуз, Шагъ дагъ, Турфан дагъ, Яру къвал, Буба дагъ и саягъда циргьина аваз санани аквач ваз.

Дегъ чаварилай къедалди чи къадим сикхрикай "хъел" тайифадин твар хвенвай Хылерин хуьр гьикI ятлани, гьар са кардал пуд жуьреда тафаватлу жезва. Хыливиар хайи чил клани ксар я, женгчи руьгъ квайбур я, тай авачир устларар я. "Сувал" тама бине кутур къадим хуьруьн пуд пад къаябар тир. Гилан хуьр "Шагьнезеран пел", "Семизан пел" ва "Мусад пел" лугъудай пуд пелел ала. Ам IX-X виш йисара чкIай пуд хуьруьн - Кемсуьл, Женнет ва Сефикъулидхуьруьн агъалийри кутурди я лугъуьза. Хуьре пуд пир ава: Къарабуба, Мурад ва Рутар пирер. Хылерин сурарни пуд я. Къадим сурарихъ 3 агъзур йисан тарихар ава.

КцIарви алим, тарихдин илимрин доктор Абдулла Оружова ва Къубадин Хуж хуьрай тир машгур археолог Жаббар Халилова 1977-йисуз "Азербайжан ССРдин Илимрин Академиядин хабарар" журналдин 1- нумрада чапдай акъудай, "КцIар райондин Хылерин хуьрай жагъай бязи археологиядин амуькьайрин гьакъиндай" твар ганвай макъалада, гьакIни Ж.Халилова Къ.Къошкъарлыдихъ ва Р.Аразовадихъ галаз санал 1991-йисуз урус чIалалди басмадай акъудай "Кефер-рагъкъечIдай Азербайжандин археологиядин амуькьаяр" ктабда къейд авунвайвал, къадим хуьруьхъ пуд агъзур йисан тарих ава. Гъа икI, тарихдинни археологиядин делилар асасдиз къачуртIа, Хыл Къафкъаздин къадим хуьрейкай сад я лугъуз жеда. Ина къадим "хъел" тайифадин агъалияр яшамеш жезвай ва гуьгьуьнлай хуьруьн лезгийрин "гарг" тайифадин са шумуд хизанни куьч хъанай. Хылерин тухумрин арада гаргарин тухум исятдани дуьшуьш жезва.

Пуд къагъриманди хуьруьн твар вири-низ сейли авунай: VIII асирда пагъливан Шуьула, XVIII асирда Абдуллагъа ва XIX асирда Яралиди.

Юкьван виш йисарин араб тарихчийри малумат гуьзайвал, лезги чилерал Билисандин пачагъ Арбисалай алаатла, тамарин юкьва, къаьбан пелел екIя хьанвай Хылерин хуьруьн гьаким Шуьула мисли-мриз генани пара басрухар ганай. Ибн Асам ал-Куфиди хыливиар ва къуьнши хуьрерин арабрин аксина женг чIугъузвай агъалияр тамарин асланрив гекьигна. Къве йисуз Шуьул кьиле аваз арабрин хуьра акъвазай лезги кIеретIри чапхунчийрихъ галаз эхирда къван женг чIугъузвай ва и хыливи къегъал къагъриманвилелди гьелек хъанай. Ам рекъидалди арабривай хуьруьз гьахъиз хъаначир.

1741-йисан зулуз Надр шагъди Муьшкьурдин лезгийрал вегъена, абуруз дуван къунай. Ада есирда къур 2 агъзур къван лезгийр Гавдишандиз гъанай. Шагъдиз муьшкьурдин Хылерин тамара авай лезги кIеретрихъ галаз дяведиз ракъуриз клан хъанай. Лезгиди лезгидихъ галаз ккIун хев тавурла, Надр шагъди садбур тарагъагдай куднай, садбурун вилер акъуднай, садбурун гилер атIанай. Шагъдин и зулумдиз жаваб яз машгур пагъливан Муьшкьур Серфинатан ва хыливи Аб-

дуллагъан кIеретIри фарс къушунрал вегъенай. Пуд юкьуз кьиле фейи ягъ-ягъунра иранвиар гзаф телеф хъанай ва гъавилий Надр шагъди вичин къушун къулуьхъ чIугунай.

1837-йисан Къубадин бунтарин вахтунда чIехи къагъриманвилер къалурай хыливи Яралиди урус пачагъдин къушунрин аксина кьиле фейи женгера садра 200 ва садрани 68 казак есирда къунай. Гъа йисан 5-сентябрдиз Ярали урусин гарнизонди ара датIана гайи картечдин цIуз килли тавуна, вичин кIеретIни галаз инсандивай физ тежер сал къваларилай элячIна, Къуба кIеледиз гьахънай ва урус аскерин аксина къати женг чIугунай. И женгера адан хци Режеба ва хыливи Юнуса-ни чIехи къагъриманвилер къалурнай. Абурун къагъриманвилерикай лезгийрин тIвар-ван авай хкьираг Муьзэффер Меликмамедова 2004-йисуз Бакуда чапдай акъудай вичин "Къубадин гьульгула" ктабда гегъеншдиз къенва.

И женгчи руьгъ хыливири гуьгьуьнин йисарани хвена. 1915-1916-йисара абуру сифте яз Къуба уездда пачагъдин хазинадин чилер къахчуна. Ахпа хыливири гьукьуматдиз харжар гудач лагъана. Урус пачагъдин гъилибанриз 300 казакдин куьмекдалди хыливиар муьтлуьгъариз клан хъана. Амма Алисултана регъбервал гайи хыливири казак хуьрай чукурна.

Пуд чIехи сеняткарди неини Хылерин, гьакI вири лезги халкъдин медениятдиз зурба пай кутунай. VII-VIII виш йисариз талуькь "Алупан улуб"да кхьенвайвал, машгур устIар хыливи Илебиса муьшкьурви Кирилахъ, куьреви Шарла-нахъ, шамахиви Мифлилахъ галаз санал Шамахи кIеле, Шекидин Кели кIеле, Къепеле ва Къум кIелеяр эцигнай.

Хылерин устIарар исятдани сейли я. Ина вири ксарилай устIарвал алакьда ва гьар са кас жезмай къван вичин кIвал видичи эцигиз алахъда. XVIII асирда яшамеш хъайи хыливи Мегъер кIарасдал нехишар атIудай устIар хъиз сейли тир. А девирда Дагъустандин гьакимри чпин имаратриз безегар гун патал адаз эвердай. Анжах гуьгьуьнлай Мегъера атIай нехишар маса халкъари чпин милли орнаментар хъиз кIелемдиз ганай.

XX асирда маса хыливи сеняткарди, вич Ленинан ва Зегъметдин Яру Пайдах орденриз лайих акур, Азербайжанда вичин 120 йисан юбилей къейд авур машгур тамарин устIар Зибейда Микаилан руш Шейдаевади чи халичачивилин сенят вири дуьньядиз чирнай. 130 йис къван яшамеш хъайи З.Шейдаевади лезги халичайрин муьжуьд цIийи чешне арадал гъанай. Алимри къейд ийизвайвал, халичаряни сумагар хразвай устIаррин макан тир Хыле 200 йис инлай вилик агъадихъ галай чешнейрин халичарни сумагар хразвай: "Хылер", "Пуд фуьрар", "Ругуд фуьр", "Иридар", "Муьжуьдар", "Лезги гъед", "Бубуьр", "Къацар", "Яргунар", "Алпандин фуьрар", "Рагар", "Яру нав", "Гъетер", "Цацар цуьк", "Хъелер", "Эквер", "Вурвар" ва мсб. Хыливири арадал гъанвай чешнейрин арада "Хылер", "Хъелер", "КIусар", "Лекъенар", "КIурукIар" ва масабур авай.

Пуд девир хыливири тарихда КцIарин хуьрерин меркез хъиз амуькьна: XV- XVII виш йисар, XIX асир ва советрин девирдин сифте вахтар. Сифте яз районни и хуьре тешкил хъанай. Советрин девирди кьиле кутур вахтунда, 1920-йисан

мартдин эхирра Нариман Нариманов 27 аскерни галаз Хылизи атанай. Ина ам Аладаш дуьзда Яру къушундин вилик пад къуна, большевикрин аскерар Азербайжандиз ахъайзавачир Муьгъуьбали эфендидихъни Гъатем агъа ЧIакIарвидиь галаз гуьруьшмиш хъанай. Абурун арада хъайи икьардилай гуьгъуьниз лезги къачагъри женгинилай гьил къачунай. Вад юкьуз Хылерин хуьре амуькьай Н.Нариманова лезгийрин къегъалвилериз, адетризни медениятдиз чIехи тир кьимет ганай.

Вичихъ сур тарихар авай Хылерин тIвар адан къегъал рухвайри къени вири-низ сейли ийизва. И хуьрай шумудни са алимар акъатнава. Машгур алим, математикадин илимрин доктор, профессор Керим Керимов, химиядин илимрин доктор, профессор Мейведдин Гъажиев, химиядин илимрин доктор Гъажагъа Эмиркъулиев, математикадин илимрин доктор Эгъмедбег Мегъамедов, илимрин кандидатар Шафиддин Герейханов, Бенимеддин Давудов, Мегъди Балаев, Лачин Лачинов, Рафиг Салагъов, Магъир Мустафаев ва масабур, гьакIни советрин девирда са шумуд райондиз регъбервал гайи Муьслим Муртузаев хьтин инсанар хыливири дамах я.

Хылерин тамар тек са КцIариз ваь, гьакIни вири Азербайжандиз сейли я. Гъар камуна са булаьх ргъзава ина. Садра Къазанбулахдин цикай хъвайи, и чкайрин иервилер акур инсанди уьмуьрдин эхирдалди инагар рикелай алудич. Пипин ва мегъуьн тарарин тамари гъейранарда вун. Фургъунрин хъелер патал кIарасар шумуд виш йисар я гъа и тамарай тухуз. Чи чилерал фургъунар ва абурун хъелер расдай лап хъсан устIарар хыливиар тир. Абурукай Хазри, Къурбан, Рзахан хьтин устIарин тIварар исятдани халкъдин рикел алама.

Гъайиф къведай кар ам я хьи, тебнатдин девлетар эхиримжи йисара чапхуниз куьтягъзава. ЧIехи машинри датIана и тамарин тарар паркетрин цехериз язава.

Хыл тIвар-ван авай агъсакъалрин макан я. Ина вичин са гафуналди йисарин къанлуьр дуст хъжедай, хуьруьнбуру ик-рам авур Аскеран Дух, хуьруьз атай мугъманар вири вичин кIвализ илифарна, реке тур Ширин Гъаживердиев хьтин ксар яшамеш хъанай.

Хыливирихъ къетIен са кьилих ава: хуьруьхъ ялай, хиьирлу крарихъ гелкъей ксар абуру рикелай алуддич. Абурукай рикI алаз рахана агъсакъал Эмирбегов Эмирбега. 100-120 йис инлай вилик яшамеш хъайи хыливи Иляс лугъудай са серкерди Шагъ дагъдин яйлахдиз фин патал КцIар вацIал муьгъ эцигнай. А муьгъ тек хыливири ваь, гьакIни вири кцIарвийрин меце исятдани "Илясан муьгъ" хъиз ама.

XX виш йисан сифте кьилера 40 рипе къуьл маса гана, гъадан пулуник пелен хуьруьз рехъ чIугур Ясин Мегъамедханован тIварни элди фад-фад рикел хкида. Къедалди а рекъиз "Ясинан рехъ" лугъуьза.

50-йисара хуьруьз яд чIугун патал чIехи алахъунар авур къве касдикайни вири гуьрметдивди рахада. Ибур хуьруьн колхоздин седри хъайи Магъмуд Гъажиев ва партком Муьлкьихан Эдилов я. Гъар юкьуз экуьн яралай балкIандаллаз хуьре-лай цIар ягъиз, хуьруьнбурун гъал-агъвалдикай хабар къаз, татугайвилериз чара ийиз алахъай, халкъдихъ рикI кайи Магъмуд Гъажиеван тIвар фад-фад рикел хкида хыливири. Гъар чеб кIеве-

ра акIайла агъ аладариз, "Магъмуд кландай" лугъуда.

Хуьре сифте яз кIвализ яд чIугур, чиркин ятар ракъурун патал гунгар арадал гъайи, кIвалер бугъадалди чими ийидай къайда тукьлуьрай Бейбала Руьстемован тIвар исятдани вирибуру гуьрметдивди къазва.

Хылерин эцигунрин кьилин дамах тир мискIиндин виш йис жезва. Хуьруьн юз-баши Мите Къайинбегован регъбервилек кваз жематди эл-мелна 1908-йисуз эцигиз башламишай, 1912-йисуз кардик кутур ама ина. Нехишралди цIариз ганвай безегри чпин рангар къени авайвал хвенва. Ингъе 30-йисара мискIин техийдин гъамбарханадиз элкьуьрайла, бязи ксари адан чиле авай къулар акъудна, бетон туна. Ина авай тамарни ида-ада тарашна. Эхиримжи йисара жемат цийи кьилелай диндихъ гелкъез гатлуьнадалай къулуь мискIиндиз къезвайбуру генани пара хъанва. Ятлани Аллагъдин кIвале виликан гурвал амач. Хуьруьн куьзуьбуру мискIиндин са пипIе бетондин винел экIяйнавай цIуру рухарал капI ийизва. Са береда цIарце авай, хуьруьнбуру нубатдалди микъдай и дараматдин къайгъудик къе касни гелкъезмач. Азербайжандин тарихдин гуьмбетрин сиягъда гъатнавай и мискIиндин кардик кутур ийкъалай тек садра къван дегишарнава. Адан цIар лагъайтIа, чкIизва. Идалай гъейри руькьади къуьна адан къуд пад. Гъайиф мискIиндин! Гъайиф адал чIугур зегъметрин. Чи бубайри эл-мелна мискIин арадал гъанай. Гила эл-мелна ам гуьнгуьна хутадайбуру жагъызвач. Чпихъ мумкинвилер авай ксар кIватIална пулуни такъатар жагъурдай ва и такъатралди мискIин гуьнгуьна хутадай агъсакъалар авач жал Хылерин хуьре? Авачиз туш.

Са береда Хылер диндин рекъай чирвилер къачур ксаралди, диндин илимар дериндай чидай фекъийралди сейли тир. Гзаф савадлу фекъи тир Сейид эфендин, буьркьуь яз фекъивал авур, гъар юкьуз мискIиндиз фена азан гайи Гъажиметан тIварар гилани вирибуру гуьрметдивди къада. Алай вахтунда абурун рехъ гъаьдал фена хтайдалай гуьгъуьниз хуьруьн мискIиндиз аявал ийизвай Байбута, вичин чIехи буба Аскеран ва буба Фейзуллагъан рехъ давамарзавай Аскера, гьакIни Нурбала, Ричаб, Аладдин, Гуьлмегъамед, Гуьсейнбала хьтин диндал рикI алай маса ксари давамарзава.

Хылер гьакIни чеб 100 йисалай виниз яшамеш жезвай инсанрин макан я. 105-120 йис уьмуьр гъалай хыливирикай Атлухан Атлуханован, Балабег Балабегован, Лейли Адыгуьзеловадин, Суьрме Къурбановадин, Руьстем Бекерован, Гилавар Хазригъан, Макъсуд Суьлейманован, Ханумагъа Рзахановадин, Зерлу Заловадин ва масабурин тIварар къаз жеда.

Гъа ихьтин крар фикирда къуна, хыливири алаатай асирдин сифте кьилера хъиз, чпин хуьр мадни лезгийрин чешнелу хуьрейрикай садаз элкьуьр хъуьна кланзава.

Седакъет КЕРИМОВА.

КЪАФКЪАЗДИН САД ЛАГЪАЙ ЭФЕНДИ

СТУР ШИХИМ

Вичин твар XVI виш йисан кьегьал ксарин сиягда гьатнавай стурви Шихим эфенди (Стур Шихим) Къафкъаздиз гьам чехи алим, гьамни чапхунчийрин аксина жегъ чугур къагьриман хьиз сейли тир. Иран шагьдин къушунрин аксина тухвай женгера туьркверин сердер Осман пашадиз куьмек гайи ва адан вишералди аскерар есирвилей азад авур Стур Шихим пашади Истанбулдиз, III Султан Мураддин кьилив ракъурнай. Султанди вичин разивал кьалурна ам Уьнуьгь дередин хуьрерин ва цахурви Ади-Къуркьулубег Цахурдин гьакимвиле тестикьарнай. (Килиг: Акты, собранные Кавказской археографической комиссией (АКАК). Тифлис, 1866-1887 т. II.)

Вичихъ ихътин мумкинвилер хьанатлани, Шихима Истанбулда амукьна келун кьетI авуна ва ватандиз хтайлани азад гьакимвал клан хьанач. Вучиз лагъайтIа Стур Шихим умун кьилихрин, ислягьвал клани, инсанперес кас тир. Гьавилай туьрк тарихчийри кхьенай: "Шихим эфенди математикадин илимар лап дериндай чидай, гзаф акьуллу, алим ва риклиз хуш суьгьбетар ийидай кас тир." (Килиг: Sicilli Osmanli. Cilt 1. Istanbul, 1890. ч. 351.)

Келун кьилиз акьудна са шумуд йисуз Туьркияда квалалахъ стурви Шихим и уьлкведиз сейли хьанай. Султанди азад Истанбулда чехи кьулдугь теклиф авурла Шихима лагъанай: "Захъ гьукьуматдин кьулдугьдал акьваздай нягъ авач, аз жуван халкъ илимлу ийиз клан я." И гафарикай хуш атай III Султан Мурада азад "вун халисан эфенди я" лагъанай ва ватандиз кхвен патал касдиз кьулай шартлар яратмишнай.

Туьркияда а вахтунда "эфенди" гьам диндин, гьамни илимдин рекъай са тайин кас алим тирди кьалурун патал адан тварихъ акалзавай гаф тир. XIX виш йисан эхирра ва XX виш йисан эвелра яшамаш хьайи машгур лакив алим Али Каяева "эфенди" гафуниз ихътин баянар ганва: "муьмин", "муаллим", "регьбер", "рехъ кьалурдай кас". Стур Шихимни гьа ихътин муьмин, рехъ кьалурдиз алакьдай, муаллим ва алим кас тир. Адал кьведалди тарихдин чешмейра Туьркияда келна, эфенди хьиз ватандиз хтай маса къафкъаздин твар дьушуьш жезвач. Гьавилай стурви Шихимаз Къафкъаздин сад лагъай эфенди лугъуз жедя.

Али Каяева кьейд авунвайвал, Шихим эфенди гьакIни Къафкъазда математикадин илимар вилик тухвай алим тир. Адан рехъ арчиви Казакилава ва Мегеб хуьрай тир Дамадана давамарнай. Шихим эфендин давамачийрин сиягда Куьредин алим Мегьмедан тварни гьатнава. Дамаданавай тарс къачур Мегьмеда гьисабдай, алгебрадай ва геометриядай са шумуд илимдин квалалахъ кхьенай. (Килиг: Каяев А. Биография дагестанских ученых. Автограф. Рукфонд ИИЯЛ ДНЦ Российской АН. д. 1678. ч. 49.) Гьайиф кьведай кар ам я хьби, чи али-мри икьван гагьди Шихим эфендин хьиз, вич 1734-йисуз рагьметдиз феи куьреви Мегьмедан яратмишунарни ахтармишнава.

Стурви Шихим эфендидай рахадайла, кIвенкIе ада Ирандин чапхунчийрин аксина тухвай женгерилай лагъана кланда. Тарихдин чешмейрай малум жезвайвал, Шихим са шумуд хуьрун агьалийрикай кьилди кIеретI туькьурна женгерив эгечIнай. Кьве агьзурдав агакьна яракьлу лезгийри регьбервал гайи ада 1578 ва 1601-йисара кьиле феи женгера иллаки чехи къагьриманвилер кьалурнай.

1578-ЙИС: ЧЕХИ ЖЕНГЕР

Къафкъаздин чилер Ирандивай къахчуна, вичин гьилик кутаз клан хьайи Туьркияди 1578-йисуз цийи дьаве кьарагьарна. Чехи женгерик кьил кутур туьрквери эвел Генжедал вьегьена. Леле Мустафа пашадин 100 агьзур аскердай ибарат къушунди Генже кьурдалай гьуьгьуниз Ширвандиз басрух гана. Ина сефевийрин къушунар кукIварун патал туьрквериз Абубекр Мирзе кьиле аваз 3 агьзур яракьлу лезгидини куьмек гана. Шемахи кьуна, Осман паша Ширвандин гьакимвиле тайинарай Леле Мустафа пашади кьизилбашрин аксина женгер давамар хьувуна. И женгера азад Абубекр Мирзе, Муьшкьур Мегьмедан ва Стур Шихим кьиле аваз лезги кIеретIри ва гьакIни Крымдай атай Адил Гирейн татаррикай ибарат кIеретIди куьмекар гузвай. Тарихчийри кхьизвайвал, "са патахъай туьрквери, муькуь патахъай татарри ва лезгийри санал кьизилбашрин аксина женг чIугъзавай. Кьизилбашрилай таб гуз хьанач ва абур катиз башламишна. Лезгийрин ва татаррин кIеретIри катзавайбурун геле гьат-

на абуруз гужар авуна ва чапхунчийривай гзафни-гзаф мал-девлет къахчуна." (Килиг: Рамазанов Х.Х., Шихсаидов А.Р. Очерки истории Южного Дагестана. Махачкала, 1964.)

Лезгийри туьрквериз куьмек гун дьушуьшдин кар тушир. А чIавуз Осман империядиз регьбервал гузвай III Султан Мурада Иран шагьдин къушунар Къафкъаздай акьудайдалай гьуьгьуниз Ширвандиз, гьакIни лезгийри яшамаш жезвай маса вилаятриз чпи-чеп идара авун патал аслу туширвал гуда лагъанай. Гьавилай гьам Ширванди, гьамни Кьиблепатан Дагьустанда лезгийри кьизилбашрин аксина женгера туьрквериз муькуьвай куьмекар гузвай. (Килиг: Рагьимзаде И. Зефернаме. Гьилин хатларин жуз № 2372. Истанбулдин университет; Гасан эфенди Алкадар. Асар-И Дагестан. Махачкала, 1994. ч. 56-58.)

Шамахида туьркверин лап тIмил къушунар авайди чир хьайи Ирандин шагь Мегьмед Худабендеди вичин хизиз Гьамза Мирзедиз Ширвандиз басрух гун эмирна. Амма Ширвандин виликан бег-лербег Арасхан адалай вилик Шамахидал вьегьена ина вичин гьакимвал арадал кхиз алахьна. Ада шагьбер кьилий-кьилди цIарце туна. III Султан Мурада лезгийривай ва Крымдин губернатор Мегьмедан Гирей хандивай куьмекар тIалабна. Са кьадар вахтар алаатайла губернатордин стха Адил Гирей Султан 12 агьзур къушундин кьиле аваз Дагьустандиз атана. Ина ам лезги кIеретIрин кьиле авай Стур Шихимахъ ва Муьшкьур Мегьмедахъ галаз гьуьрушмиш хьана. И вахтунда Шихима 2000, Мегьмеда 1500 касдикай ибарат кIеретIлар туькьурнавай. Адил Гирей Султанан тIалабуналди Стур Шихим Осман пашадиз тадиз хабар гун патал вичин кIеретIни галаз Шамахидиз рекъе гьатна.

Лезгийри шагьбердив агакьайла, ина туьркверинни иранвийрин арада кьати женгер кьиле физвай. Кьизилбашриз пуд виш кьван туьрк аскерар цIарце туна, кукIвариз кланзавай. Шихима Осман пашадин кьилив фидалди адан аскериз куьмек гун кьетI авуна. Лезгийри женгиник кьил кутурди чир хьайи Арасханан къушунри кьулдугь чIугуна ва абурувай туьрквер есирвиле кьаз хьанач. Осман пашади и кардикай хабар кьурла, кIеледа амай къватарни женгиниз желб авуна. Кьвед лагъай юкьуз Адил Гирей Султанан ва Муьшкьур Мегьмедан кIеретIарни женгерив эгечIна. Арасхан вичи гьилик авунвай мал-девлетни гваз катна. Адил Гирей Султана ва Абубекр Мирзеди Арасхан телеф авун ва адав гвай мал-девлет къаькудун нягъдалди иранвийрин Куьр вацIун кьерехда авай пунаирал вьегьена. Татарри ва лезгийри Арасханан кIеретIлар дарбадагьна, абурув гвай вири мал-девлет къаькудна ва катиз тахъай вишералди инсанар есирвиле кьуна.

Адил Гирей Султан ва Абубекр Мирзе Шамахидиз кхьезвай вахтунда Гьемзе Мирзеди ва шагьдин везир Мирзе Салман ханди чпин чехи къушунрив абурун къуватар кукIварун, татарривайни лезгийривай мал-девлет вахчун къарардиз къачуна. Ирандин къушунри Агьсу вацIун кьерехда, "Малла Гьасанан хуьр" лугъудай чкада гьафилдай лезгийризни татарриз басрух гана. Кьати женгера Адил Гирей Султанал залан хирер хьана ва кьизилбашри ам есирвиле кьуна. Са шумуд йикьалай яна кьуна. Абубекр Мирзе ва адан кIеретIдай сагъ амай лезгийр сефивийривай есирвиле кьаз хьанач.

1578-йисан 30-апрелдиз Леле Мустафа пашадин къушунар цийи кьилелай Иран шагьдин къушунрин аксина женгерив эгечIна. Ада Осман пашадиз Дербент кьизилбашрикай азад авун патал эмир гана. Амма Ширвандин гьакимдихъ са акьван къуватар авачир ва гьавилай азад Стур Шихимавайни Муьшкьур Мегьмедавай куьмекар клан хьана. Лезгийри Дербент азад авуниз гаф гана. Абуру шагьбердиз муькуьва чуьлда са шумуд юкьуз Осман пашадин рехъ хьенатлани, ам атана акьатнач. А йикьара гужлу кьай кьарагьнай ва гьавилай Осман пашадин кIеретI 12 юкьуз геж хьанай. (Килиг: И. Рагьимзаде. Зефернаме. Гьилин хатларин жуз № 2372.)

Вад юкьуз пашадин рехъ хьейи лезгийри эхирни Дербентдал вьегьена. Стур Шихиман ва Муьшкьур Мегьмедан кIеретIри кьизилбашар кукIварна, абурун гьаким Чирах халиф есирвиле кьуна. И вахтунда Осман пашани вичин кIеретIдин кьиле аваз Дербентдиз атана. Са шумуд йикьалай ада Стур Шихим Дербент кьизилбашрикай азад авур къагьриман хьиз Истанбулдиз, III Султан Мураддин кьилив рекъе туна.

ИЛИМДИЗ БАХШ АВУР ЙИСАР

Дагьустандин тIвар-ван авай алимиривай тарсар къачур Шихима Истанбулда вичин чирвилер мадни артухарун патал вири алахьунар авуна. III Султан Мураддин куьмекдалди ам Туьркиядин сейли алимиривай галаз таниш хьана ва са кьадар вахтар алаатайла ада чкадин алимирин арада чехи гьуьрмет къазанмишна.

Истанбулда Стур Шихима юкьван асиррин араб авторрин алгебрадин ктабрикай менфят къачуна. Идалай гьейри ада мусурман математикрин маса илимдин квалалахари гьилик авуна. Астрономиядайни тригонометриядай Шихим эфендиди XII виш йисан машгур астроном Абд-Рагьман ал-Гьазинидин ва XIII виш йисан сейли математик Насир ад-Дин ат-Тусидин эсерар хьсандиз чирна. Амма жегьил алимди кьадим авторрин гьилин хатIаралди кхьенвай бязи эсерар жагьурдайла четинвал чIугъзавай. Гьавилай исятда Италиядин Флоренция шагьбердин ктабханада хуьзвай "Евклидан баянар" эсердихъ гелкь-ведайла, ада III Султан Мурадавай куьмек тIалабна. Шихим эфендин тIалабуналди султанди и эсердин чин акьудна, гьукьуматдин патай харж эшиг тавуна маса гуз жедяй кьарар къабулна. И кар 1587-йисуз гьа илимдин квалалахдин гьеле XIII асирда Насир ад-Дин ат-Тусиди чин куьчарнавай ва 1594-йисуз Римда басмадай акьатай вариантини субуззава. А ктабдин эхиримжи чина III Султан Мураддин талукь кьарарни чапнава.

Вич Туьркияда яшамаш хьайи 12 йисан кьене Шихим эфендин дуньякьатIунарни са кьадар дегиш хьана. Ада математикадин чара-чара хилерай са шумуд эсер кхьена. Амма и илимдин квалалахар чав агакьнавач. 1590-йисуз ватандиз хтай Шихим эфендиди абуру Султандин тIалабуналди Истанбулда тунатIа? Лугъуз жедяч. Амма Дагьустандин архиврани Шихим эфендин эсерар дьушуьш жезвач. Гьар гьикI ятлани, гьелелег машгур алимдин илимдин квалалахар жагьурна винел акьудун чаз несиб хьанвач. Абуру жагьурун патал Туьркиядин архиврани ахтармишна кланзава.

Са гафни авачиз, математикадин илимар дериндай чирай алим хьиз ватандиз хтай Шихим эфендиди гьам Кеферпатан Азербайжанда, гьамни Дагьустанда и илимар ара даглана теблиг ийизвай. Ада сифте яз вичин хайи хуьре медреса тешкилна ва кьунчи хуьрерин жегьилрини ина чехи алимдивай чирвилер къачуна. Шихим эфендиди гьакIни Куьредин медресайра математикадин тарсар гун патал гзаф алахьунар авуна. Ятлани бязи авторри и месэлайрикай хабар авачиз, Дагьустанда теблин илимар вилик тухунин карда Шихим эфендиди кьугъвай роль рикIелай ракъурзава. Месела, М.-С. Саидова Дагьустанда теблин илимрин бине кутурди Мегеб хуьрунви Дамадан я лугъузва. (Килиг: М.-С. Саидов. Дагестанская литература XVIII - XIX вв. на арабском языке. Труды XXV Международного конгресса востоковедов, т. 2. М., 1960. ч. 20.) Чун и фикридихъ галаз эсиллагъ рази туш. Сад лагъайди, гьеле Дамаданал кьведалди Шихим эфендиди теблин илимар вилик тухун патал гзафни-гзаф зегьметар чIугуна. Кьвед лагъайди, Дагьустанда теблин илимрин бине кутурди вуж кас ятIа тайинарун са акьван регьят кар туш. Вучиз лагъайтIа XII-XIII виш йисарин чешмейрай малум жезвайвал, Дагьустанда гьеле X асирдал кьведалди диндин илимрихъ галаз санал теблин илимарни чирзавай. Акьазвайвал, чеп Шихим эфендин давамчир хьайи ксариз Дагьустанда теблин илимрин бине кутур алимар лугьун дуьз туш.

1601-ЙИС: КЪАТИ БУНТАР

1590-йисуз I Шагь Аббас Туьркиядихъ галаз Ирандин хийридиз тушир ислягьвил икьрар кутуниз мажбур хьана. И икьрардин нетижа яз вири Закафкъазия Туьркиядин гьилик акатна. Амма III Султан Мурада Ширвандиз ва лезгийри яшамаш жезвай вилаятриз чпи-чеп идара ийидай мумкинвал ганач. Гьа и кар лезгийрин арада гьулгьуладиз себеб хьана. 1594-йисуз Шихим эфенди кьиле аваз са шумуд кас султандин кьилив фена. Ада вичихъ гайи гафуниз амал ийидай нягъ авайди малумарна. Амма са шумуд варз алаатайла, 1595-йисуз III Султан Мурад рагьметдиз фена. Цийи султанди лагъайтIа, лезгийрин тIалабун кьаз кьунач. Туьрк къушунри Кьазикьумухдин бунтчиар кукIварна, маса вилаятрал вьегьена. (Килиг: Сборник сведений о кавказских горцах. Тифлис, 1869.)

Лезгийрин наразивилерикай менфят къачуз алахъай Абубекр Мирзеди вичин стха Бурган Али Мирзе I Шагь Аббасан

кьилив ракъурна ва адавай куьмекар тIалабна. Шагьди "куьне лезгийр кIвачел кьарагьарна туьркверин аксина женгер чIугу, чунни куь куьмекдиз кьведа" лагъана. И гафарин чIалахъ хьайи Абубекр Мирзеди ва Шагьмир ханди Нухадин ва Куьредин лезгийрикай, гьакIни Табасарандин агьалийрикай кIеретIар туькьурна, 1601-йисуз Самур вацIун кьерехда, Паласа хуьрун патав Ширвандин губернатор Агьмед пашадин къушундин аксина женгер чIугуна. И ягь-ягьуна бунтчиар магьлуб хьана.

Абубекр Мирзеди гьикьван тIалаб авунатлани, Шихим эфендиди азад куьмек ганач. Эвелдай туьрквериз куьмекар гайи Абубекр Мирзе фарсарин патаз элячIуникай эфендидиз хуш атаначир. Муькуь патахъай, ам султанди лезги вилаятриз чпи-чеп идара ийидай ихтиярар гудайлан чIалахъ тир.

1603-ЙИС: ДЯВЕДИН КЪУРБАНД

1602-йисуз Туьркиядинни Ирандин арада цийи кьилелай дьаве кьрагьна ва и дьаве 1639-йисалди давам хьана. Гьам султандиз, гьамни шагьдиз Къафкъаздин халкьарикай, габурукай яз лезгийрикай чпиз куьмекар кьаз кланзавай. И нягъдалди абуру гьа халкьарин гьакимриз пишкешар гуз, чпихъ ялзавай. Амма Шихим эфенди хьтин кьегьал рухвайри ихътин пишкешар кьаз такьуна, хайи халкьдин кьайгьу чIугъзавай. Абуруз туьрк къушунри кьизилбашриз гузвай басрухрикай менфят къачуна, чпин виликан аслу туширвал арадал кхиз кланзавай. Гьавилай Шихим эфенди эхирда кьван туьркверин пад яз амукьнай. Адан ва маса лезги кьегьалрин нягъ "Зефернамедай" хьиз, тарихдин маса чешмейраини хьсандиз малум жезва. (Килиг: Смирнов Н.А. Россия и Турция в XVI-XVII вв., т. I. М., 1946; Рамазанов Х.Х., Шихсаидов А.Р. Очерки истории Южного Дагестана. Махачкала, 1964.)

Тарихдин чешмейрай акьазвайвал, I Шагь Аббасавай дуствилеиз вафалу тир лезгийр гьилиз къачуз хьаначир. Чехи пишкешар ракъурна Кьазикьумухдин шамхал, аваррин хан, Табасарандин майсум, Акушадин кади, Цахурдин гьаким Алибег гьилиз къачур I Шагь Аббаса лезгийрикай кьисас къахчун патал абурун чилерал агьзурралди иранвийр куьчарнай.

Гьеле и вакьийрал кьведалди Дагьустандин ва Азербайжандин чилер женгерин майдандиз элкьвена. 1603-йисуз Чупан Шамхалан хши дагьустанвийрикайни черкзрикай 13 агьзурдин къушун туькьурна, Кеферпатан Дагьустандин 3 кIеледа чпин гарнизонар тунвай урусин къушунрал вьегьена. Кьиблепатан Дагьустанда ва Азербайжандин кефер пата шагьдин къушунрини туьркверин къушунрин арада женгер кьиле фена. И женгера Шихим эфендин кIеретI иллаки тафаватлу жезвай. Гьавилай иранвийриз адан кIеретI жезмай кьван фад кукIвариз кланзавай.

1603-йисан декабрдин вацра I Шагь Аббаса лезгийр муьтубгьарун патал цийи къуватар ракъурна. Иранвийр кьадардал гьалтайла пара тиртлани, Шихим эфендин, Муьшкьур Мегьмедан, ах-цегьви Гьасанан кIеретIри ва маса лезги хуьрерин агьалийри кьати женгер чIугъзав, шагьдин къушунриз Дербентдихъ фидай мумкинвал гузвачир. И женгерихъ авсиятда XVII виш йисан туьркверин тарихчи Эвлия Челебиди икI кхьенай: "Абуру, лезгийри, дагьвийри, кьизилбашрин къушунар са шумудра кукIварна ва алай вахтундани абурун аксина женг чIугъзав, вучиз лагъайтIа лезгийриз кьизилбашар акьвадай вилер авач." (Килиг: Челеби Эвлия. Сийахатнаме (Путешествие Эвлия Челеби). Рукфонд ИИЯЛ ДНЦ России. д. 1157; Evliya Celebi. Seyahatname. Cilt 7. Istanbul, 1928. ч. 787.)

Тарихдин чешмейрай малум жезвайвал, 1603-йисан эхирра Самур вацIун кьерехда, Паласа хуьрун патав кьиле феи нубатдин ягь-ягьуна гьам шагьди ракъурнавай цийи къуватрин, гьамни Дагьустандин бязи гьакимрин куьмекдалди иранвийри туьркверин пад къазвай лезгийриз гужлу басрухар гана. И женгера кьве патайни гзаф инсанар гьелек хьана. Абурун арада гьамиша вичин кIеретIдин кIвенкIе аваз женг чIугур Шихим эфендин авай. Гьавилай туьрк тарихчийри кхьенай: "Шихим эфенди 1603-йисуз иранвийрин аксина чIугур женгера шагьид хьана." (Килиг: Sicilli Osmanli. Cilt 1. Istanbul, 1890. ч. 351.)

Кьуд виш йисалай виниз вахтар алатнаватлани, халкьди вичин кьегьал хварикелай ракъурнавач. Чи тарихда адан тIвар халкьдик дамах кутур чехи къагьриман хьиз гьатнава.

Муьзеффер МЕЛИКМАМЕДОВ

Q Ə B Ə L Ə D Ə

Bu günlərdə "Samur" qəzetinin baş redaktoru S.Kərimova Qəbələ rayonunda olmuş, qəzetin fəal oxucuları ilə görüşmüşdür. Həmin görüş zamanı oxucularımızın verdikləri təkliflərlə əlaqədar redaksiyamız Azərbaycanın dilbər guşələrindən olan, son illər geniş tikinti-quruculuq meydanına çevrilən Qəbələdə müxbir postu yaratmağı qərara almışdır. Qəzetin fəal oxucusu və təəssübkeşi, rayonun tanınmış həkimi Şahis-Mayıl İsmayilov redaksiyamızın Qəbələ oxucuları ilə əlaqələrinin zəif olduğunu qeyd edərək, burada vaxtaşırı mədəni-kütləvi tədbirlərin keçiril-

məsinin vacibliyini vurğuladı. Qəmərvan kənd orta məktəbinin müəllimləri, ləzgi dilini tədris edən Abdülçəlil Ziyadov və Hümət Özbəyov ləzgi dilində dərslərin çatışmadığını bildirərək qeyd etdilər ki, redaksiya ilə əlaqələr möhkəmlənsə, qəzetin "Samurun məktəbi" səhifəsi müəllimlər üçün dərs vəsaiti rolunu oynaya bilər. Rayon xəstəxanasının həkimləri Rövşən Yusifov, Azər Cəfərov və Saleh Aslanov qəzet-oxucu əlaqələrinin yarıdılmasında kütləvi tədbirlərin, o cümlədən oxucu konfranslarının əhəmiyyətini xüsusilə qeyd etdilər. Qəbələlilər bir arzularını da

bildirdilər. Rayonun ləzgi əhəli ləzgi xalq mahnılarını dinləməyə, rəqslərinə tamaşa etməyə, tanınmış ləzgi şairlərinin ifasında şeirlərə qulaq asmağa mənəvi ehtiyac duyur. Peşəkarların iştirakı ilə bədii gecələrin keçirilməsi hamının ürəyindən olardı. Bu cür görüşlər rayonda "Samur"un abunəçilərinin sayının artmasına kömək edər.

S.Kərimova rayonun kəndlərində də oxucularla görüşlər keçirmək, yaxın vaxtlarda Qəbələdə ləzgi musiqisi və poeziyasına həsr olunmuş gecəni təşkil etmək arzusunda olduğunu bildirdi.

"Samur"

XƏBƏRLƏR

Yeddi filialın fəaliyyəti dayandırılıb

Təhsil Nazirliyinin vəsətəti əsasında Bakı şəhəri 1 sayılı yerli İqtisad Məhkəməsinin müvafiq qərarı ilə Moskva Dövlət Acıq Universiteti, Sankt-Peterburq, Xarici İqtisadi əlaqələr, İqtisadiyyat və Hüquq İnstitutu, Cənubi Rusiya Humanitar İnstitutu, Kiyev Reklam İnstitutu, Moskva Hüquq və İdarəetmə Akademiyası, Dnepropetrovsk Milli Universitetinin Bakı filiallarının və Rusiya Federasiyası Dövlət Klassik Akademiyasının Bakı Tədris Məntəqəsinin fəaliyyəti dayandırılıb. Digər filiallarla bağlı məsələlərə isə hələ məhkəmədə baxılır.

2009 qəzet və jurnal qeydiyyatdan keçib

Hazırda ölkədə 2009 qəzet və jurnal, 28 informasiya agentliyi qeydiyyatdan keçib. Telekanallardan rəsmi qeydiyyatdan keçəni 41 olsa da, onlardan yalnız 6-sı bütünlükdə respublikanı əhatə edir.

Rəsmi dövlət mətbu orqanlarının sayı 4-dür. Respublika üzrə isə dövlət sektoruna xidmət edən mətbu orqanların sayı 80-ə çatıb. Bunların sırasına müxtəlif nazirlik və komitələrin təsisçisi olduğu qəzetlər, rayon icra hakimiyyətlərinin maliyyə dəstəyilə çıxan mətbu orqanlar aiddir.

Azərbaycan Dövlət Memarlıq və İnşaat Universiteti memarlıq fakültəsinin III kurs tələbəsi Bəhruz Hacıyevi hamı daim öyrənməyə çalışan, özünə qarşı tələbkər və məsuliyyətli gənc kimi tanıyır. Asudə vaxtlarda da öyrənməklə, qurub-yaratmaqla məşğuludur. Gah maket qurur, gah mühəndis qurğusu üzərində işləyir, gah da rəsm çəkir və ya heykəl düzəldir.

ŞƏKİLDƏ: Bəhruz kartondan düzəltdiyi Efel qülləsinin maketini "Samur" qəzeti redaksiyasına bağışlayır.

YENİ KİTAB

"QƏLBİNƏ BOYLAN, İNSAN!"

Sədaqət Kərimova

Qəlbinə
boylan,
insan!

İnsan qəlbi. Onun dərinliklərində nələr yatır? Nə cür sirlər gizlənir orada? Tükənməz arzuların, dilsiz ümidlərin, pərişan duyğuların, titrək sevinclərin məkanındır insan qəlbi. Zərif, incə hissələrə həmişə ehtiyacımız olur, könlümüz ney kimi çalınır hərdən. Bəs nədən bəzən öz qəlbimizdən, orada baş verən təbəddülatlardan, həyəcan və sarsıntılardan baş çıxara bilmirik?

Bakının "Ziya-Nurlan" nəşriyyatında bu günlərdə çapdan çıxmış "Qəlbinə boylan, insan" adlı kitabda bu suallara cavab axtarılır. Poeziya həvəskarlarına Sədaqət Kərimovanın imzası yaxşı tanışdır. Onun yeni kitabına müəllifin dünyamız üçün narahatlığından, insan qəlbinin həyəcanlarından yoğrulmuş, həyatın dərinə çağıran şeirləri daxil edilmişdir. Gah həzin və titrək duyğulu, gah da sərt və dönməz təbiətli şairin səmimiyyətdən və lirizmdən su içən duyğuları dilinin zənginliyi, obrazlarının müxtəlifliyi,

qafiyə və təşbehlərinin təkrarsızlığı ilə yadda qalır.

Psixoloji povest və romanların, lirik-fəlsəfi şeirlərin müəllifi olan Sədaqət Kərimovanın Azərbaycan, ləzgi və rus dillərində 12 kitabı çapdan çıxmışdır. "Qəlbinə boylan, insan!" onun 13-cü kitabıdır. Əminik ki, sabaha səsləyən, arzu və ümidlərə qanad verən coşğun hissələrin selindən yararlanmış bu kitab oxucuların ürəyincə olacaq.

"Samur"

Əkən biçər, əkməyən
nə biçər?!
Azərbaycan atalar sözü.

ЯРАН СУВАР

ДЕРБЕНТДА

Лезгийрин Яран суварихъ агъ-зур йисарин тарих ава. Гатфар атана, цийи йис алукубайла, тебиат чандал хквезвай вахтунда къейд ийизвай и сувар исятдани вири халкъдиз сейли я. Гъар йисуз лезги районра и суварин мярекатар кыле фида.

Алай йисан Яран сувар Дербент шегъерда иллаки гурлудаказ кыле тухвана. И сувар халкъарин арада дуствилинни стхавилин лишандиз элкьвена.

Сувар "Гияр" твар ганвай мярекатрин квалин вилик квай майдандал гатунна. Азербайжандин Кцар райондин симин паггливанри вири дербентвиар гейранарна. Чеб са шумуд фольклордин фестивалрин лауреатар хъайи кцарвийри чи халкъдин театрдин къадим тамашаяр рикел хкана.

Яран суварин лишан яз чехи цайлахъан кубкуърна. Гъулуьн къерехда эцигнавай "Гияр" комплекса мярекат даварна. Ина Россиядин Илимрин Академиядин Философиядин Институтдин директор академик Абдусалам Гъуьсейнова, Госдумадин лезги депутатрикай Гъажимет Сафаралиева, Асанбуба Ньудурбегова ва Магъмуд Магъмудова халкъдиз Яран сувар тебрикзавай видеокхъинар къалурна, Москвадин, Бакудин ва Санкт-Петербургдин ижтимаи тешкилатри ракъурнавай телеграммаяр келна.

Халкъдин гъавайрикайни эстрададин манийрикай ибарат тир чехи концертдилай гуьгъуьниз шегъердин сейли ксариз "Алишверишдин меркез", "Симфония", "Ханумка", "Мегафон Кавказ", "Тефи" фирмайрин ва "Синтез" агентстводин патай къиметлу пишкешар гана.

Сувар тешкилуни карда са шумуд фестивалдин лауреат, Дербентдин "Сувар" твар ганвай лезги музыкадинни медениятдин меркездин кыл Къзагъмед Мовланова генани чехи зегъметар чугуна.

Абдулафис ИСМАИЛОВ,
Дагъустан Республикадин
Дербент шегъер.

ЯРОСЛАВДА

Урусатдин Ярославл вилайтда яшамыш жезвай лезгийри алай йисуз Яран сувар генани гурлудаказ къейд авуна. И сувар Ярославлдин Региондин Лезги Милли Медениятдин Автономияди тешкилна. Автономиядин кыл Беглер Эмирова, Урусатдин Халкъарин Ассамблеядин Ярославлдин отделенидиз регъбервал гузвай Нур-Эл Хасиева, вилайтдин губернатордин советник Александр Тимченкоди агъалийриз суварар мубарак авурдалай гуьгъуьниз, ихтын мярекатар гъамиша кыле тухун важиблу тирди малумарна. Ахпа Дагъустандай ва Азербайжандай атай мугъманри вилайтдин лезгийриз, вири агъалийриз суварар мубаракна.

Суварин концерт автономиядин узвиар тир Васиф Гъасанова ва Кристина Абукуловади кыле тухвана. Азербайжандин Кцар райондин "Шагънабат" ансамблдин манияр вирибуруз хуш атана. Залина Шамовади, Алияди, Замира ва ашукъ Алихана лагъай манияр яб акалзавайбуру гурлу капар ягъуналди къаршиламышна. Концертда гъакъни Ярославлдин жегъил лезгийри, I синифда келзавай Эсли Гъасановади, шегъердин ва вилайтдин конкурсерин гъалибар хъайи Русана Гъасановади ва Кристина Абукуловади иштиракна.

Адет тирвал, мугъманриз ирид жуьредин тугънар гана. Мярекат кыле тухузвайбуру абуруз Яро-

славда твар-ван къазанмишнавай лезгийрикай - Ярославлдин Киров райондин къенепатан крарин идарадин начальникдин заместитель полковник Бедреддин Широновакай, медицинадин илимрин кандидат Гуьлмет Рагъмалиевакай, симин паггливан Эмин Шефиевакай, самбодай СССР-дин спортдин устяр, тренер Загъир Загъировакай, гъакъни машгъур спортсменар тир Руслан Гъасановакай ва Аким Расуловакай малуматар гана.

Концертдин эхирда квачера звер авай вирибуру "Лезгинка" дал илигна.

Васиф ГЪАСАНОВ,
РФ, Ярославль шегъер.

Акьул гъуталай гужлу я.
Лезги халкъдин мисал.

"САМУР" ДИН МУГЪМАН

Женевадин жегъил политолог Леа Гербер Азербайжандин къадардал гъалтайла тимил халкъарикай делилар къватлун патал чи республикадиз атанва. "Самур" газетдин редакциядин мугъман хъайи Леади вичихъ Азербайжандин лезгийр яшамыш жезвай районрин юкъван мектебра лезги чалан тарсар гунир еридиз, гъакъни и тарсар гузвай муаллим кадрияр гъазуруниз талукъ малуматар гъилик ийидай ният авайди малумарна.

СМЕХ-ДЕЛО ЩЕКОТЛИВОЕ

Не подкладывай свинью, чтобы тебя не подвели под монастырь.

Русско-азербайджанский неологизм-гибрид: Исти-Харя - горячая от пощечин роза.

Кто к нам с мячом придёт, от мяча и погибнет. Угроза футбольного тренера.

Теперь даже у гриппа есть права, правда, птичьи.

Курение, а также кряхтение, сопение, хранение вредит вашему здоровью.

Они часто брали друг друга за кадык, потому что были закадычными друзьями.

Бизнесмен: важна не личность, а наличность.

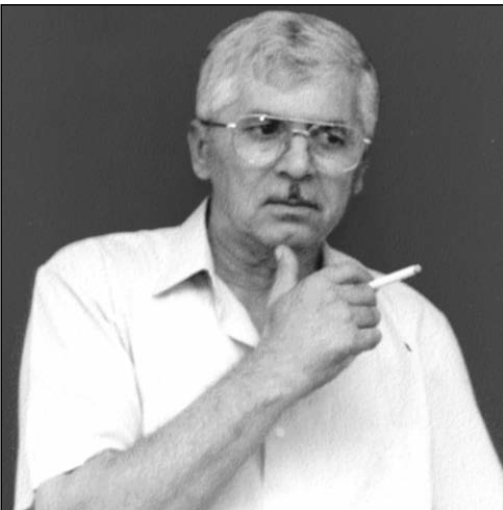
Есть такая профессия - страну расхищать.

Человек, не будь свиньей даже в год свиньи.

Бесбашенная фраза из учебника по русскому языку: "В Баку много древних башен."

Азад ШИРАЛИЗАДЕ.

ГЪАМАРИВАЙ ЗУН РАМ ЖЕДАЧ!

МЕДЕТ ЭРЗИМАНОВ

АКЪВАЗА!

Зи гуьрушдиз кьвервал я яр,
Гар, минет хьуй, акъваза!
Вучиз кьвазва цаварай хар,
Хар, минет хьуй, акъваза!

Зи ван хьана атлана хар,
Секин хьана кьарагъай гар,
Вун цавариз чукурриз зар,
Варз, минет хьуй, акъваза!

Варз хьфизва, чидач вучиз,
Зи мурадни умуд пучиз.
Лаз хьурезва закай хьачиз,
Лаз, минет хьуй, акъваза!

Гьатна хура дидардин цун,
Чан гуда за риклевав вун.
Ваз такурай рекьирла зун,
Яр, минет хьуй, акъваза!

ЯЛГЪУЗВАЛ

Жув месеваз, вил ракларал,
Вандатла кье зенгини?
Алататла зун риклерал,
Зи рикл гала дингиник!

Гатазва зи хиялри физ
Вах-стхадин даклар... Агъ!...
Кьведатла кье сад зи кьвализ
Ахъийиз и раклар агъ!

Медет Судябеган хва Эрзиманов 1951-йисуз
Кишар райондин Манкьулидхуре дидедиз хьана.
Хуре юкьван мектеб кутьягна, аскервиле хьана.

1965-йисалай шишарар кхьизва. Адан шишарар
Азербайжандин ва Дагъустандин газет ва
журналра, гьакIni алманахра чап хьанва.

1983-йисуз Магъачкъалада кьиле фейи жегьил
кхьирагрин мярекатдал адан шишариз Дагъус-
тандин тIвар-ван авай шаиррикай Шагь-Эмир
Мурадова, Ибрагьим Гьубсейнова, Байрам Са-
лимова, Жамидина ва масабурру еке кьимет
гана.

Медет Эрзиманов Худата яшамии жезва.

Хва гьурбатда... АгакьдтIа
Весидиз яб гудайвал.
Рушалай зи алакьдтIа,
Сиве хупI яд цудайвал?!

ЗатIni амач цла-чиле -
И кIвал рикIиз хушардай...
Касни авач уцIей кIвале -
Са герен рикI бушардай.

Экверни кваз тIимил хьанва,
ВацIара яд амачтIа?
Белки эквни зун хьиз канваз,
Куникай дад амачтIа?!

КьатIузва за, зи гьални кье
Накьандилай яваш я.
Кьадай хьиз я зи чIални кье,
Тан кайди хьиз кIармаш я.

“Пакь-Пакь”, “Пакь-Пакь” - кьезва ванер,
Гатазвайди рак ятIа?
Зенгинин ван!...Юзаз чене,
Зурзавва зун... ГьакI ятIа?!

Гьил вегьизва... Агъ зи гьилик
Акатайди сят я.
Пакь-Пакь ийиз физвай вилик,
Зенгайди и баят я!...

Амазма зун кватнаваз гьил,
Атунвай жез гьал харапI.
Мад раклара акIурна вил,
ГатадатIа рак яраб?!

САМУРДИН ГЪАМ

Пад-пад хьайи ватандин цIугъ,
Вун кьеневай зи рикIин чIух.
Агъ, зи кIвачел хьанва гилтIам
Самурдин дерт, Самурдин гьам!

Рагъ чуьнуьхай циферин хьен,
На кIармашна канва зи кьен!
КIариз кIан яз гардандин цам
Самурдин дерт, Самурдин гьам!

Йифен ахвар, йикьан кьарай,
Цавара зи руьгдин гьарай,
На авунва рикIе хьалхьам
Самурдин дерт, Самурдин гьам!

Атунвай зи дерт жез кьати,
Тежес завай ви дерт кьатIиз,
Ийидани уьмуьр гьарам
Самурдин дерт, Самурдин гьам!

Ви кьеряй зун хьана суьргуьн,
Кутаз тежес гьамуник кьуьн
АмуькьдтIа?!

А виле цIам
Самурдин дерт, Самурдин гьам!

На дердер заз гайитIани,
Зун гьамари кайитIани,
Эхиз тежес кьейитIани,
Жедач вавай зун ийиз рам
Самурдин дерт, Самурдин гьам!

Йикьар - пешер авахъзава мад тарай,
Зул алукьна хьипи хьанвай уьмуьрдин.
Гьикьван вахтар вугана за гарарив,
Килигна за гьамунизни шуькуьрдив.

Амма уьмуьр сафунавай гьуьр хьана,
Бахт авахьна, гумукьна зав кепекар.
Манат тир бахт катна закай кьуьр хьана,
За кIватIдайла зи хифетрин кепекар.

Хтанач рагъ зи бахтунин цаварал,
Акьатна зи гадни гатфар чIимел яз.
Хкажзава зун илгьамди луварал,
Зи кьисмет зи гардандава закIал яз.

Илгьам лекъ яз зун бахтунихъ ялзава,
Агудиз кIанз адалатдин мизандив.
Гьам тIиб хьана зи рикIин кьил чалзава,
Алудиз кар хирелай чи ватандин.

Гьамуни зун лукI я лугьуз тухузва,
ЛукIвилени за ваз мани лугьузва!

Зи са кьуьнелай ишезва мелек,
Хьанач лугьуз зав бахтунин куьлег.
Муькуь кьуьнелай хьуьрезва иблис,
Зи квахьай бахтар ийизвай силис.

Гьи ванциз яб гун, гьидаз яб гьарин,
Ахваравай руьгъ за гьикI юзурин?
Мелекдивай за кьачудани тел,
ТахьайтIа кьадан за иблисдин гел?

Арадава зун икI кье кьуватдин,
Зи кисай руьгьдиз акси такьатдин.
Шелди чуькуьзва дамIурди хьиз зун,
Хьверди хьхьузва тIанурди хьиз зун!

За гьи рехъ кьуртIа тахьана гунагъ,
Зи лезги руьгъ зав гумукьда, Аллагъ?!

ЧАКАУ КХЪЕНАУ...

Лагьана кланда: ара датлана
азадвилехъ ялзавай лезгийр гьа и
кардилай гьейри, гьакIni
дуьзвилехъ ва адалатдихъ
ялуналди тафаватлу жезва. Абуру
садрани таб рахадач ва чпизни
таб рахадайбурукай хуш кьведач.
Лезгийр дуьзена, михьи рикI авай,
инсандал ихтибардайбур я. Абур
гьикьван женгчи ятIа, гьакьванни
инсанперес я.

А.И.Ахвердов,
ПОЛКОВНИК.
1804-йис.

Дидеди велед руфуна хвена,
веледди рухунал.

Лезги халкьдин мисал

GÖRÜŞ KEÇİRİLƏCƏK

2007-ci ilin may ayının 12-də saat 11-də Qusar səhər 1 saylı Azərbaycan orta məktəb məzunlarının məktəbi bitirməsinin 50 illik yubileyi münasibitələ görüşü keçiriləcəkdir. Görüşdə iştirak etmək istəyən məzunlar aşağıdakı telefonlarla əlaqə saxlayıb ətraflı məlumat ala bilərlər.

Məktəbin telefonu: 5 - 22 - 54

Təşkilat komitəsi üzvlərinin telefonları: 5- 25- 47, 5- 41- 50, 5 - 31- 01.

Təşkilat komitəsi

“САМУР” ДИН МЕКТЕБ

КІЕ ЛУНАЛ РИКІ АЛАЙБУР

Пуд виш йис инлай вилик, XVIII асирда СтІура хъайи машгур лезги алим Али эфенди Гиливиди стІурвиар кІелунал рикІ алайбур я лагъанай. А девирда яргъал дагъдин хуьре мектеб хун ва ина тІебии илимрай тарсар гун садбуру мужидатдай гьисабзавай. Али эфенди патал лагъайтІа, им адетдин кар тир. Адаз юкъван виш йисара цІудралди лезги хуьрера медресаяр хъайиди ва и хуьрерай шумудни са алимар акъатайди хъсандиз чизвай. Хуьрунвийри тІебии илимриз генани дериндай фикир гузвай-вилай ада стІурвийриз кІелунал рикІ алайбур лагъанай.

Дагъустандин машгур алим Али Каяева (1878-1943) вичин "Дагъустандин алимрин биография" ктабда кьейд авунвайвал, Али эфенди Гиливиди философиядиз, логикадиз, риторикадиз ва диалектикадиз талукъ са шумуд ктаб кхъенай. Адавай тарсар къачурбурун арада стІурвиарни авай.

СтІурвийрин кІелунал рикІ хун лагъайтІа, дуьшуьшдин кар тушир. Гьеле XIII асирда арабрин тарихчи Къазвиниди

вичин "Асар-ул-Билад ва Ахбар-ул-Ибад" эсерда малумат гайивал, машгур везир Низам-ул-Муьлка Дербента ва шумудни са хуьрера медресаяр эцигиз тунай. И медресайра тарсар араб ва лезги чІаларалди гузвай. Медресаяр акъалтІарай ксари маса лезги хуьрера тарсар гуз, илимар теблигъ ийизвай. Месела, XV асирда машгур алим ТІайиб Къурагъвиди СтІура са шумуд хуьрун жегъилриз тарсар ганай. Академик И.Ю. Крачковскийди вичин "Арабская литература на Северном Кавказе" ктабда ТІайиб Къурагъви юкъван виш йисарин араб меденятдик чІехи пай кутур алим тирди кьейд авунва. Адалай гуьгъуьниз, XVI виш йисан эхирра стІурви Шихим эфендиди хайи хуьре мектеб ачухарна. Шихим эфендиди Туьркияда кІелна, математикадин илимар дериндай чирнай.

Гуьгъуьнин виш йисара кІелунал рикІ алай стІурвийрин арадай Ибрагъим эфенди ва Мегъамед эфенди хътин алимар акъатнай. Ихътин ксарин гьисабдай XVIII-XIX виш йисара СтІура мектебди ара датІана

кІвалахнай. Месела, архивдин материалрай малум жезвайвал, 1842-йисуз Каспи вилайтдин Къуба уездда 28 мектеб авай. Абурукай 8 Къуба шегъерда, 20 чара-чара хуьрера кардик кутунай. А вахтунда вичихъ кьилди мектеб авай хуьрерикай садни СтІурар тир. 1884-йисуз СтІура кьилди мектебдин дарамат эцигнай. 1911-йисуз и хуьруьз атай машгур маарифчи Гуьсейн Мусаева лагъанай: "И яргъал дагъдин хуьруьн агъалийрин виридалайни рикІ алай чка мектеб я." Гуьгъуьнин йисара Къуба уезддин халкъдин образованидин отделдиз регъбервал гайи, Нахчиван АССРдин маарифдин комиссарвиле ва Халкъдин Комиссарин Советдин седривиле кІвалахай Гь. Мусаева СтІурин мектебдиз куьмекарни ганай.

Архивдин материалрай малум жезвайвал, 1884-йисуз эцигай мектеб 1935-йисуз цІийи кьилелай гуьнгъуьна хтунай. Гьа йисуз гуьнгъуьна хтур мектебдин шикилни чІугунай. Агъадихъ чна а шикил гузва.

М.МЕЛИКМАМЕДОВ.

Илимлу халкъ гьар жуьредин женгера уфтан жеда.
Лезги халкъдин мисал.

ЗИБЕЙДА БАДЕ

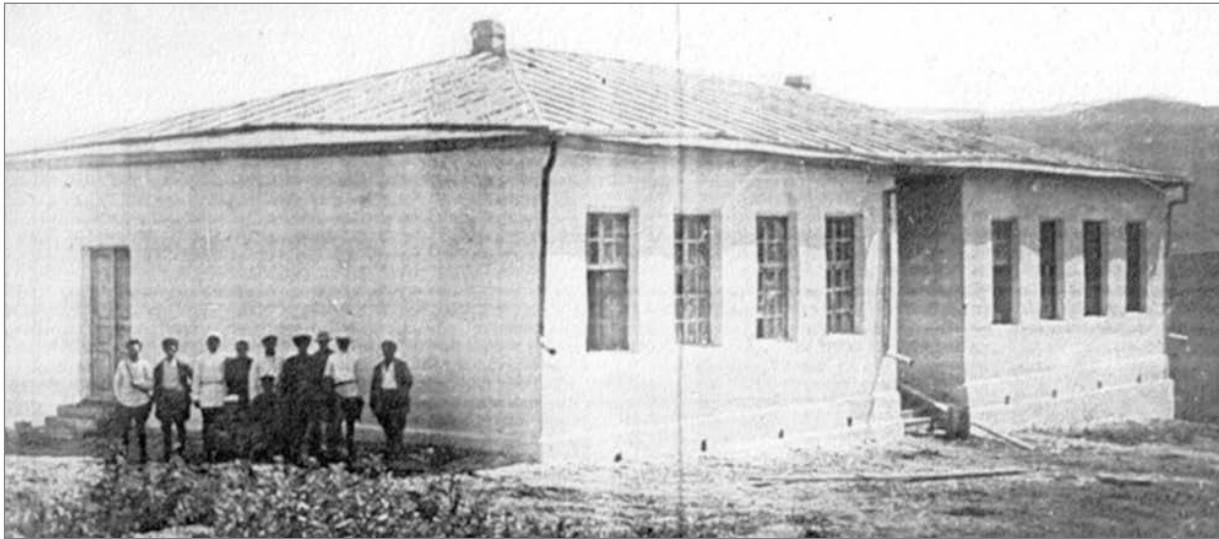
М.ЧЕЛБОВА чІугур шикил

Зибейда Шейдаева 1860-йисан 1-апрелдиз КІлар райондин Хъилерин хуьре диледиз хъана. Ада халичаар хран вичин диде Первиназавай чирнай. 106 йис яшамеш хъайи Первиназа 40-далай виниз чешнеяр храдай. Сифте яз "Сафар" чешнеяр ада арадал гъанай. Исъятда Куьре пата и чешнедин 3 жуьре ама.

130 йис къван яшамеш хъайи, вич Ленинан ва Зегъметдин Яру Пайдах орденриз лайих акур Зибейда Шейдаевади 115 йисуз халичаарни гамар хранай. Адан са къадар халичаар исъятдани дуьньядин музейра хуьзва. Амма абур лезги чешнеяр тирди гзафбуруз чизвач. Зибейда бадеди "Зарлу Зибейда", "КІеле", "Гатфар", "Ислягъвилин лиф", "Солмаз", "Яру гьед", "Хунчаяр", "Шагъ дагъ" хътин цІийи чешнеяр арадал гъанай. Зибейда Шейдаева вичин тІвар лезгийрин халичачивилин тарихда гьамишалух яз амукъдай гзаф зурба сеняткар я.

"АШПАН" халича

1884-йисуз СтІура эцигай мектеб гуьнгъуьна хтурдалай гуьгъуьниз. 1935-йисан шикил.

КВЕЗ ЧИДАНИ?

КУЬЛУЪ КРЧАРИН ГЪАЙВАНРИН ТІВАРАР

Куьлуъ крчарин гъайванрик хпер ва цІегъер акатзава. Абуруз санал лапагар лугъуда. Хперихъни цІегъерихъ чпин яидилай аслу яз кьилди тІварар ава.

КІЕЛ - хперен гьам диши, гьамни эркек баладин тІвар. Абуруз эркек кІел ва я диши кІелни лугъуда

БИЦИ КІЕЛ - лап куьрпе кІел
ГУЪЗДЕК - сифте вацра кІелен тІвар

ШЕК - ругуд вацран диши кІел
КЪАР - ругуд вацран эркек кІел

ХЕБ - кІел хайидалай гуьгъуьниз гъайвандин тІвар ва я гьакІан умуми тІвар

КЪУЪЗУЪ ХЕБ - вад-ругуд кІел ханвай хеб

ЗИМИ ГЪЕР - са йисан эркек кІел
ГВЕЧ ГЪЕР - кьве йис жедалди эркек кІелен тІвар

КВАНАН ГЪЕР - кьве йис хъанвай эркек гъайван

ГЪЕР - кьве йисалай алатнавай эркек гъайван

КЪУЪЗУЪ ГЪЕР - къуд йис ала-тайла лугъузвай тІвар

БАЦИ - цІегъерен гьам диши, гьамни эркек баладиз лугъуда

ШЕК ЦЕГЪ - са йис жедалди бацІидин тІвар

ГЪЕЦ - ругуд варз алатна, са йис жедалди бацІидин тІвар

ГВЕЧ КЪУН - кьве йис жедалди лугъузвай тІвар

ЗИМИ КЪУН - кьве йис ала-тайла лугъузвай тІвар

ТЕКЕ - ругуд вацралай алатна, са йис жедалди эркек бацІидиз икІ лугъуда

КЪУН - бацІияр хазвай цІегъ

ЦЕГЪ - умуми тІвар
КЪУЪЗУЪ ЦЕГЪ - къуд йис ала-тайла лугъузвай тІвар

“Глагол в крызском языке”

Под таким названием в издательстве "Мутарджим" вышла в свет книга известного не только в Азербайджане, но и за его пределами лингвиста-кавказоведа, профессора БСУ Вели Хидирова. Книга ученого, ныне единственного в нашей стране исследователя крызского языка и ведущего специалиста в целом по кавказским языкам содержит статьи, посвященные изучению грамматических категорий глагола крызского языка в сравнении с родственными ему лезгинским, табасаранским, цахурским, агульским, рутульским, хиналугским, удинским, арчинским, будухским языками.

Труд, являясь типологическим исследованием в сравнении с глагольными категория-

НОВАЯ КНИГА

В.С. ХИДИРОВ

ГЛАГОЛ В КРЫЗСКОМ ЯЗЫКЕ

(Типологическое исследование
в сравнении с глагольными категориями
в лезгинских языках)

ми в лезгинских языках, ценен еще и тем, что посвященный одному из уникальных языков Кавказа, он может стать также хорошим подспорьем для всех лингвистов, занимающихся исследованием различных языков мира.

Крызский язык, который

стал объектом системного и углубленного исследования В.С. Хидирова, относится к лезгинской группе иберийско-кавказской семьи языков. Этот язык по сравнению с историей исследования других языков лезгинской группы, изучен мало, хотя сведения о нем и содержались в работах кавказоведов конца XIX - начала XX веков. Результаты исследований этого языка В.С. Хидировым, который активно включился в процесс начавшегося в 50-х годах прошлого столетия его углубленного научного изучения, заинтересовали ученых-кавказоведов мира. Несомненно, новый труд известного ученого является ценным вкладом в лингвистику.

“Самур”

ГАФАЛАГ

Гурганчлар

Гъурчече киц
Кушиц
Къылавар

ШиблитI
Тарту
Экукъирав
Цидга
КIум

Семизан
Себи
Пили

Кегькир къачун
(балканди)
Руькуьн
Шувакъ
Бахилар

Риге
Риге алачир
Кишран
Хицьк
Чугвал

пуларал вегъезвай пекинин
цилихар

тула
данаяр хуьдай цур
гъайванрин вилик
кIвачерин азар
кIвалин фундамент
кIарас цIалцIамардай алат
гъилер куьруь инсан
патахъ

сун гульубтар ялна чIехи
ийидай алат

къуьл миьхьдай чка
хурудин нек гузмай аял
къубуяр чIугвадай устлар,
лезги мифологияда ятарин иеси

къилиз ялун, терсвал авун
кIаш, хак
явакъан, вижесуз(кас)
ватагайра алуькIдай кIвачин
къапар

къилчих
къилчих алачир(техил)
пудра
руфунилай алажай хам
чухур, гъвечи кIам

В бакинской
школе танцев
“Лезгинка”.
Уроки ведут
Гюльнара Бай-
рамова и Зейнал
Джигерханов.

ОБЪЯВЛЕНИЯ

МЕДИЦИНСКИЙ ЦЕНТР “МАРИЯ” ПРЕДЛАГАЕТ

Традиционные и нетрадиционные методы лечения
физиоооздоровление
консультации лучших специалистов - терапевта,
невропатолога, кардиолога, гинеколога, андролога,
косметолога.

В вашем распоряжении лаборатория, аптека,
кабинеты УЗИ, физиотерапии, лечебного массажа и т.д.
Тел.: 562-64-11

Частной компанией приглашаются на работу
водители категории “Е”
токари
операторы производства
стропольщики
сварщики
рабочие
а также для офисных работ
мужчины и женщины до 25 лет
Тел.: 437-99-39

ALLAH RƏHMƏT ELƏSİN!

“Samur” qəzeti redaksiyasının kollektivi
Məryəm Əlibəyovaya həyat yoldaşı
Nizaminin
vəfatından kədərləndiyini bildirir və dərin
hüznə başsağlığı verir.

САМУР

Главный редактор
Седает КЕРИМОВА

Адрес редакции:
AZ 1073 Баку, Метбуат
проспекти, 529-й квартал,
Издательство “Азербайджан”,
этаж 3, каб. № 101.

e-mail:
sedagetkerimova@rambler.ru

Расчетный счет
26233080000
Капитал банк г.Баку
1-й Ясамальский филиал
код 200037
ВОИН 130024708

Газета
зарегистрирована в
Министерстве печати и
информации
Азербайджанской
Республики. Рег.№ 78

Индекс: 5581
Тираж: 2000
Заказ: 1543
Тел: 432-92-17

НАПЕЧАТАНА В ИЗДАТЕЛЬСТВЕ “АЗЕРБАЙДЖАН”

Вири вахтуниз килигда,
вахт-садазни.
Лезги халкъдин мисал.

КОНКУРС

Редакция газеты "Самур" и лезгинский ансамбль "Сувар" проводит конкурс исполнителей лезгинских песен. Принять участие в конкурсе приглашаются девушки и парни от 18 до 25 лет. Обязательные условия: хороший голос и приятный сценический вид. Запись проводится по телефону: 432 92 17.